

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Даниела Христова Тасевска,
преподавател в катедра „Психология“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“,
на дисертационен труд, с тема
*„Разпространение и социално-демографски детерминанти на емоционалните и
поведенческите нарушения в детството: крос-културно изследване“*,
относно процедура за присъждане на образователната и научна степен „доктор“,
в професионално направление: 3.2 „Психология“,
научна специалност „Педагогическа и възрастова психология“

Докторант: Николаос Георгулас

Научен ръководител: доц. д-р Иван Кръстев

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита от катедра „Психология“ при Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертацията съдържа 167 страници съдържателно обособени в увод, три глави, обобщение, изводи, приноси, библиография и приложения. Разработката е онагледена с 36 таблици. Библиографията съдържа 128 заглавия на латиница. Използваната литература е цитирана коректно.

В своя Увод (с. 4) докторантът Николаос Георгулас презентира отправната теоретична рамка за състоянието на избрания за научен анализ проблем като въвежда неговата актуалност и аргументирано коментира въпроса за разпространението на емоционалните и поведенчески нарушения в периода на детството, обвързвайки тезата си с влиянието на определени социално-демографски фактори. Заявката му за критичен прочит на поставения дискурс е въз основа на оползотворяване научните възможности на крос-културалното изследване.

Считам, че представената във въведението на дисертационния труд мотивация за научна работа по избраната тема, е свързана основно с професионалния опит на докторанта в сферата специалната педагогика. Докторантът не само проблематизира в дълбочина важността от фокусирани епидемиологични изследвания на емоционалните и поведенчески разстройства в детска възраст, но и по-категоричен начин целеполага необходимостта от изучаване на спецификата на рисковите фактори за появата на

емоционалните и поведенческите нарушения при деца от българската и гръцката популация.

Теоретичното изложение на научната разработка прави впечатление с проведения задълбочен научно-литературен обзор на проблемните области на емоционалното и поведенческо развитие в периода на детството, като е акцентирана връзката между родителския капацитет и ефектите на ранното детско развитие. Интерпретацията на обследваните от докторанта феномени на емоционалното развитие и социално културни механизми, свързани с моделирането на поведенческия репертоар в периода на детството, в контекста на влиянието на социалното обкръжение и културната среда, логично ориентира научния анализ към изясняване на зависимостта между конкретния социален контекст (в качеството му на рисков фактор) и етиологията на емоционалните и поведенческите разстройства. Тезата е, че в съвременните общества съществуват социално-демографски фактори, които детерминират и потенцират възникването и разпространението на емоционалните и поведенчески разстройства в периода на детството.

Като цяло теоретичното изложение в Глава I (с. 6-66) индикира сериозната информираност на докторанта Георгулас и способността му да анализира понятия и модели в предметната област на дисертационното изследване. Тя е демонстрация и на сериозен опит на докторанта да интегрира и структурира личния си професионален опит през съществуващите теоретични модели и емпирични находки, да намира слабите им места и възможности за оптимизиране на психологичното знание по отношение на детството. В съдържателно отношение анализирани в теоретични постановки, както и изведените върху тях обобщения определям като постановъчна аргументацията за разработването на крос-културно изследване.

В Глава II на дисертационния труд докторантът Николаос Георгулас представя методологичния модел на своето емпирично изследване. Подробно описани са целта, задачите, хипотезите, методическият инструментариум, процедурата за събиране на емпирична информация и използваната извадка от изследвани лица.

Фокус на крос-културното изследване е сравнително проучване на разпространението на ЕПП сред 2 до 5-годишни деца от две държави – Гърция и България, както и межкултурен анализ на ефектите на три фактора - възраст и пол на детето и брой на децата в неговото семейство върху разпространението на ЕПП. Особен интерес за докторанта представлява взаимодействието на всички тези фактори при проявлението им в различни културни среди и като предиктори на емоционалните и

поведенчески проблеми при децата. За целите на изследването са използвани извадки от български и гръцки респонденти.

Въз основа на резултатите от предишни проучвания по проблема за емоционалните и поведенческите нарушения в периода на детството докторантът формулира четири частни хипотези. Като цяло ги намирам за състоятелни, съществени и емпирично проверими.

За постигане на целта докторантът провежда емпирично проучване през учебната 2018 г. - 2019 г., в което участие вземат 212 майки на деца на възраст 2-5 години от две националности: българска – 110 жени, гръцка – 112 лица. Всички те са биологични майки на децата си.

За целите на емпиричното изследване е използван Детски поведенчески въпросник (CBCL) за 1,5-5 години, за родители, създаден от Achenbach & Rescorla (2000). Въпросникът съдържа 99 айтеми, които родителите трябва да оценят по скала от 0 до 2, организирани в следните скали: скала **Интернализирани проблеми**, включваща синдромните скали *Емоционална реактивност*, *Тревожност/Депресивност*, *Соматични оплаквания* и *Оттегленост*, и скала **Екстернализирани проблеми**, включваща синдромните скали *Проблеми с вниманието* и *Агресивно поведение*. Съществува и скала **Общи проблеми**, която е сума от оценките по всички скали. Въпросникът съдържа допълнителна скала **Проблеми със съня**, която не принадлежи нито към една от останалите.

За обработка на емпиричната информация са използвани адекватни статистически филтри - дескриптивна статистика; t – тест; Хи-квадрат и еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA).

Емпиричната информация и статистическите анализи са представени надлежно в серия от таблици. Направени са подробни и изчерпателни качествени анализи, съотнесени към заложените хипотези. За всяка хипотеза е дадена подробна информацията за това, доколко се потвърждава/отхвърля.

От резултатите става ясно, че е налице значимо различие между гръцките и българските деца в предучилищна възраст, както по отношение на средните резултати, така и на разпространението на повечето от проучените видове емоционални и поведенчески проблеми, което подкрепя първата хипотеза на докторанта Николаос Георгулас за съществуването на различия в разпространението на ЕПП сред 2-5 годишните гръцки и български деца. Най-големите разлики между гръцката и българската извадка са отчетени по отношение на тревожност/депресивност, оттегленост и проблеми със съня. Данните за всички тези синдроми по отношения на

гръцките 2-5 годишни деца разкриват както значително по-високи средни стойности по скали (което показва по-висока честота на симптомите на отделните синдроми на ЕПП), така и значително по-високо разпространение на самите синдроми в сравнение с българските 2-5 годишни деца. Единственият тип ЕПП, за който българската извадка показва значително по-високи средни стойности по скала в сравнение с гръцката извадка, е проблеми с вниманието. Въз основа на получените резултати, докторантът обобщава, че гръцките деца на 2-5 години са по-тревожни или депресирани, по-отдръпнати и изпитват повече нарушения на съня, отколкото техните български връстници. Освен това, различни симптоми на всички видове ЕПП, с изключение на проблемите с вниманието, са значително по-често срещани сред гръцките, отколкото сред българските деца на тази възраст. Само симптомите на проблеми с вниманието са значително по-често срещани сред българските, отколкото сред гръцките деца.

По отношение на ефекта на пола върху разпространението на ЕПП в извадките от двете националности, се констатира съществени различия, което подкрепя втората хипотеза на дисертационното изследване за съществуването на свързани с културата различия в ефекта на пола върху разпространението на ЕПП сред 2 -5 годишните гръцки и български деца. Докторантът доказва, че половите различия са много по-изразени при гръцката извадка, докато тенденцията за по-висок процент на интернализирани проблеми и на синдромите на интернализирани проблеми сред момчетата, отколкото момчетата, е отчетена и в двете извадки.

Межкултурното сравняване на свързаната с възрастта динамика на честотата на ЕПП в този възрастов период също подкрепя третата хипотеза, тъй като са разкрити значими различия за свързаните с културата различия в ефекта на възрастта върху разпространението на ЕПП сред 2-5-годишните гръцки и български деца. Възрастта има слаб и незначителен ефект върху честотата на ЕПП сред българските 2-5 годишни деца, но съществен ефект върху честотата на ЕПП сред гръцките 2-5 годишни деца, с тенденцията на явно редуциране на честотата на ЕПП и техните симптоми от началото към края на този възрастов период.

В отделни параграфи (с. 72-133) на Глава II е представен качествен анализ на резултатите, а в Дискусия (с. 134-145) са обстойно коментирани емпиричните находки като направените изводи са контекстуално ангажирани с резултатите от предишни проучвания в други страни, например с тези на Sawyer, Baghurst & Clark (1993) и Roberts, Attkinson & Rosenblatt (1998). Sawyer, Baghurst & Clark (1993). Въз основа на тези свои констатации определям, че като цяло емпиричното изследване е прецизно планирано и

проведено, а емпиричната информация адекватно обработена и анализирана. Получени са научни и научно-приложни приноси, в значима област на психологическото знание.

Авторефератът напълно и коректно отразява постиженията на дисертационния труд, както по съдържание, така и по обем.

Резултатите от изследването са публикувани в наши и чужди научни списания. Прегледът на публикациите показва, че докторант Николаос Георгулас отговаря на минималните национални изисквания за присъждане на ОНС „доктор”, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, съгласно Приложение към чл. 1а, ал. 1 на Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България.

II. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Резултатите от дисертационното изследване дават основание за формулиране на следните научни и научно-приложни приноси:

1. Направен е задълбочен анализ на съществуващи теоретични модели и емпиричната им валидизация, за влиянието на социално-демографски фактори върху разпространението на емоционални и поведенчески нарушения в детска възраст.

2. Въведено и анализирано в полето на психология на развитието е понятието “култура”, като е поставен въпросът за влиянието на социално-културната среда, разглеждана като комплексен и динамичен феномен, имащ отношение към етиологията и разпространението на емоционалните и поведенчески разстройства при деца.

3. На основата на логично синтезиран собствен теоретико-емпиричен модел е проведено емпирично изследване с извадки от изследвани лица от две държави са получени значими резултати за комплексното влияние на три фактора (1) възраст, (2) пол и (3) брой на децата в неговото семейство върху разпространението на ЕПП.

4. Показани са редица крос-културни различия.

Характер на приносите

Представеният за обсъждане текст дава основание приносите на автора да се определят като обогатяване на съществуващи знания и приложение на научни постижения в практиката, с реализиран ефект в конкретна социална среда.

Характеристика на естеството и достоверността на материала

Научните приноси на Николаос Георгулас са базирани на адекватен теоретичен материал, творчески осмислен от автора и на коректно конструирано, проведено и

анализирано емпирично изследване. Приносите са логично следствие от представения теоретичен текст и получените на емпирично равнище резултати.

III. КРИТИЧНИ ОЦЕНКИ, ЗАБЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ

Препоръката ми към докторанта е да продължи своята изследователска работа в посока на разработване на психосоциален модел за превенция на тревожността и депресивността при 2 – 5 годишните деца от гръцката популация.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният дисертационен труд е цялостно и актуално изследване в значима област на психологическото познание. Оценката ми за него е положителна. Научните приноси са от теоретичен и приложно-практичен характер. Това ми дава основание да препоръчам на уважаемите членове на научното жури, да гласуват за присъждането на Николаос Георгулас на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.2 Психология (Педагогическа и възрастова).

03.05.2021 г.

Велико Търново

Рецензент: (п)

(проф. д-р Даниела Тасевска)

REVIEW

by Prof. Daniela Tasevska, PhD.
Professor at Psychology department of University of Veliko Tarnovo

on PhD thesis for awarding the educational and scientific degree "Doctor" Field of higher education: 3. Social, Economic and Legal Sciences, Professional field: 3.2. Psychology - Pedagogical and age psychology

Topic: "Prevalence and socio-demographic determinants of emotional and behavioral disorders in childhood: a cross-cultural study"

Author: Nikolaos Georgoulas

Scientific Supervisor: Assoc. Prof. Ivan Krastev, PhD

The dissertation was discussed and scheduled for defense by the Department of Psychology at the Faculty of Philosophy of SWU "Neofit Rilski".

I. GENERAL CHARACTERISTICS OF DISSERTATION

Dissertation contains 167 pages with a separate parts: introduction, three chapters, summary, conclusions, contributions, bibliography and appendices. Phd thesis is illustrated with 36 tables. Bibliography contains 128 Latin titles. Literature used is cited correctly.

In his Introduction (p. 4) the Phd student Nikolaos Georgoulas presents the starting theoretical framework for the state of the problem chosen for scientific analysis by introducing its relevance and arguing the issue of the spread of emotional and behavioral disorders in childhood, linking his thesis with the influence of certain socio-demographic factors. His request for a critical reading of the discourse is based on exploiting the scientific possibilities of cross-cultural research.

I believe that presented motivation in the introduction to the dissertation for scientific work on the chosen topic is mainly related to the professional experience of the doctoral student in the field of special pedagogy. The doctoral student not only deeply problematizes the importance of focused epidemiological studies of emotional and behavioral disorders in childhood, but also more specifically aims to study the specifics of risk factors for the occurrence of emotional and behavioral disorders in children of Bulgarian and Greek populations.

Theoretical presentation of the scientific work impresses with in-depth scientific and literature review of the problematic areas of emotional and behavioral development in childhood, emphasizing the relationship between parental capacity and the effects of early childhood development. Interpretation of the phenomena of emotional development and socio-cultural mechanisms studied by the doctoral student, related to the modeling of behavioral repertoire in childhood, in the context of the influence of social environment and cultural environment, logically orients the scientific analysis to clarify the relationship between specific social contexts (in its quality as a risk factor) and the etiology of emotional and behavioral disorders. The thesis states that in modern societies there are socio-demographic factors that determine and potentiate the occurrence and spread of emotional and behavioral disorders in childhood.

In general, the theoretical presentation in Chapter I (pp. 6-66) indicates a serious awareness of the doctoral student Georgulas and his ability to analyze concepts and models in the subject area of the dissertation research. It is a demonstration of a serious attempt of the doctoral student to integrate and structure his personal professional experience through the existing theoretical models and empirical findings, to find their weaknesses and opportunities to optimize psychological knowledge regarding childhood. In terms of content, the analyzes interpreted in theoretical formulations, as well as the summaries derived on them, I define as staging argumentation for the development of cross-cultural research.

In Chapter II of dissertation, doctoral student Nikolaos Georgoulas presents the methodological model of his empirical research. The objective, tasks, hypotheses, methodological tools, the procedure for collecting empirical information and the participants sample are described in detail.

The focus of the cross-cultural study is a comparative study of the prevalence of EBP among 2 to 5-year-old children from two countries - Greece and Bulgaria, as well as an intercultural analysis of the effects of three factors - age and gender of the child and number of children in his family on the spread of the EBP. Of particular interest to the doctoral student is the interaction of all these factors in their manifestation in different cultural environments and as predictors of emotional and behavioral problems in children. For the objectives of the study, samples from Bulgarian and Greek respondents were used.

Based on the results of previous research on the problem of emotional and behavioral disorders in childhood, the doctoral student formulates four particular hypotheses. In general, I find them to be sound, substantial and empirically verifiable.

To achieve this objectives, the doctoral student conducted an empirical study in the academic year 2018 - 2019, which involved 212 mothers of children aged from 2 to 5 years of two nationalities: Bulgarian - 110 women, Greek - 112 people. They are all biological mothers to their children.

For the empirical study objectives, a Children's Behavioral Questionnaire (CBCL) for 1.5-5 years old (parents version) was used, created by Achenbach & Rescorla (2000). The questionnaire contains 99 items that parents should rate on a scale from 0 to 2, organized in the following scales: **Internalized problems scale**, including the syndrome scales *Emotional reactivity*, *Anxiety / Depression*, *Somatic complaints and Withdrawal*, and **Externalized problems scale**, including the syndrome scales with *Attention problems and Aggressive Behavior*. There is also a **General Problems scale**, which is the sum of the scores on all scales. The questionnaire contains an additional scale **Sleep Problems**, which does not belong to any of the others.

Adequate statistical filters are used for processing the empirical information - descriptive statistics; t - test; Chi-square and one-way analysis of variance (ANOVA).

Empirical information and statistical analyzes are duly presented in a series of tables. Detailed and comprehensive qualitative analyzes have been made, related to the set hypotheses. For each hypothesis, detailed information is given on the extent to which it is confirmed / rejected.

The results show that there is a significant difference between Greek and Bulgarian preschool children, both in terms of average scores and the prevalence of most of the studied types of emotional and behavioral problems, which supports the first hypothesis of PhD student Nikolaos Georgoulas about the existence of differences in the prevalence of EBP among 2-5 year old Greek and Bulgarian children. The biggest differences between the Greek and Bulgarian samples were reported in terms of anxiety / depression, withdrawal and sleep problems. The data for all these syndromes in relation to the Greek 2-5 year olds reveal both significantly higher mean values on scales (which shows a higher frequency of symptoms of

the individual EBP syndromes) and a significantly higher prevalence of the syndromes themselves compared to Bulgarian 2-5 year old children.

The only type of EBP for which the Bulgarian sample shows significantly higher average values on a scale compared to the Greek sample is attention problems. Based on the results obtained, the doctoral student summarizes that Greek children aged 2-5 are more anxious or depressed, more withdrawn and experience more sleep disorders than their Bulgarian peers. In addition, various symptoms of all types of EBP, with the exception of attention problems, are significantly more common among Greek than among Bulgarian children of the same age. Only the symptoms of attention problems are significantly more common among Bulgarian than among Greek children.

Regarding the effect of gender on the prevalence of EBP in the samples from the two nationalities, significant differences were found, which supports the second hypothesis of the dissertation study on the existence of cultural differences in the effect of gender on the prevalence of EBP among 2 -5 year old Greek and Bulgarian children. The doctoral student proves that the gender differences are much more pronounced in the Greek sample, while the tendency for a higher percentage of internalized problems and syndromes of internalized problems among girls than boys was reported in both samples.

The intercultural comparison of age-related dynamics of EBP frequency in this age group also supports the third hypothesis, as significant differences were revealed for cultural differences in the effect of age on the prevalence of EBP among 2-5-year-old Greek and Bulgarian children. Age has a weak and insignificant effect on the frequency of EBP among Bulgarian 2-5 year olds, but a significant effect on the occurrence of EBP among Greek 2-5 year olds, with the tendency of a clear reduction in the frequency of EBP and their symptoms from the beginning to the end of this age period.

In separate paragraphs (pp. 72-133) of Chapter II a qualitative analysis of the results is presented, and in Discussion (pp. 134-145) the empirical findings are extensively commented and the conclusions made are contextually engaged with the results of previous studies in other countries, for example with those of Sawyer, Baghurst & Clark (1993) and Roberts, Attkinson & Rosenblatt (1998), Sawyer, Baghurst & Clark (1993). Based on these findings, I determine that, in general, the empirical study is precisely planned and conducted, and the empirical information is adequately processed and analyzed. Scientific and scientific-applied contributions have been received in a significant field of psychological knowledge.

The abstract fully and correctly reflects the achievements of the dissertation, both in content and volume.

The research results have been published in Bulgarian and foreign scientific journals. A review of PhD student's publications shows that Nikolaos Georgoulas meets the minimum national requirements for the award of ESD "Doctor", field of higher education 3. Social, economic and legal sciences, professional field 3.2. Psychology, according to Appendix to Art. 1a, para. 1 of the Regulations for application of the Law for the development of the academic staff in the Republic of Bulgaria.

II. CONTRIBUTIONS TO THE DISSERTATION

The results of the dissertation research give grounds for formulating the following scientific and applied contributions:

1. An in-depth analysis of existing theoretical models and their empirical validation is made for the influence of socio-demographic factors on the prevalence of emotional and behavioral disorders in childhood.

2. Introduced and analyzed in the field of developmental psychology is the concept of "culture", raising the question of the influence of socio-cultural environment, considered as a complex and dynamic phenomenon related to the etiology and prevalence of emotional and behavioral disorders in children.

3. Based on a logically synthesized own theoretical-empirical model, an empirical study was conducted with samples from subjects from two countries and significant results were obtained for the complex influence of three factors (1) age, (2) gender and (3) number of children in family on the spread of EBP.

4. A number of cross-cultural differences are shown.

Nature of contributions

The text presented for discussion gives grounds to define the author's contributions as enrichment of existing knowledge and application of scientific achievements in practice, with realized effect in a specific social environment.

Characteristics of the nature and reliability of the material

The scientific contributions of Nikolaos Georgoulas are based on adequate theoretical material, creatively conceived by the author and on correctly constructed, conducted and analyzed empirical research. The contributions are a logical consequence of the presented theoretical text and the results obtained at the empirical level.

III. CRITICAL ASSESSMENTS, NOTES AND RECOMMENDATIONS

My recommendation to the doctoral student is to continue his research work in the direction of developing a psychosocial model for the prevention of anxiety and depression in 2 - 5 year old children from the Greek population.

IV. CONCLUSION

The presented dissertation is a comprehensive and up-to-date study in a significant area of psychological knowledge. My assessment of it is positive. The scientific contributions are of theoretical and applied-practical nature. This gives me a reason to recommend to the esteemed members of the scientific jury to vote for the award of Nikolaos Georgoulas to the educational and scientific degree "Doctor" in the professional field 3.2 Psychology (Pedagogical and age).

03.05.2021 г.
Veliko Tarnovo

Reviewer: (n)
(Prof. Daniela Tasevska, PhD)